

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 426 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi	6
Muxiddin Kalonov , i. f. d., professor	
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.....	11
Jumayev Olimjon Sadulloevich , tadqiqotchi	
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari.....	18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li , tayanch doktorant	
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.....	24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich , PhD	
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish.....	27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li , PhD	
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi	34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich , i. f. n., dotsent	
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.....	39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna , kafedra o'qituvchisi	
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.....	44
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili.....	50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich , tayanch doktorant	
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati	56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish	61
Olimjanova Nigora Alisherovna , mustaqil izlanuvchi	
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli.....	65
Saydirasulov Laziz Alimovich , doktorant	
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar	71
Tulayev Mirzakul Salamovich , kafedra dotsenti; Axmedov Akbarali Sultonmurodovich , i. f. n (PhD)	
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций	78
Урдабаев Жарылкап Ермакбаевич , независимый исследователь	
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.....	83
Махмудов Носир Махмудович , д. э. н., профессор; Фозилова Фирангиза Комиловна , докторант	
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali foydalanish zarurati.....	89
Sherali Xolliyev , kafedra o'qituvchisi	
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni	94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari.....	99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich , dotsent; Axmadova Rayxona Jasurbek qizi , tadqiqotchi	
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.....	103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi , iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent	
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi.....	108
Abdiyeva Flora Botir qizi , tayanch doktorant	
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar	114
Abdullayev Farxod Ozodovich , mustaqil tadqiqotchi	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari	119
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country	125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna , Doctor of Economic Science, Professor;	
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli , Senior researcher	

Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution	133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli	
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili	138
Ro'zmamatov Abbas Tolibjon o'g'li, magistrant	
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish.....	144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li, tayanch doktorant	
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida	151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант	
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi	161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi	
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni.....	169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant	
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане	174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент	
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari.....	179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD	
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari	184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (RhD)	
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni.....	190
Nilufar Sharipova, PhD	
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar	197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent	
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari.....	201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li, tayanch doktorant	
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi	208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD	
Сравнительный анализ методов оценки финансирования инновационных разработок предприятие.....	212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь	
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari	216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD	
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения	222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari	227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili.....	238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD	
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана	243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант	
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish	249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni	254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, PhD; Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li, tayanch doktorant	
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики	259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент	
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li, PhD	
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari.....	268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)	

O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari	272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , PhD, dotsent	
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея	277
Алимова София Розумбаевна , независимый исследователь	
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish	282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich , tayanch doktorant	
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potentsialni rivojlantirish	290
N. N. Ismatullayeva , tayanch doktorant	
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili	293
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD	
Temir yo'l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili	298
Shakarova Dilfuza Ruzimuratovna , tayanch doktorant	
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка	304
Жураева Нодира Фузулий кизи , ассистент кафедры	
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug'urtalashni takomillashtirish yo'llari	310
G. Abduvosidova , kafedra o'qituvchisi	
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari	315
Nazarov Shohbek Isroilovich , magistrant	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	320
Mamatov Axmetjon Atajanovich , professor; Allaberganov Zakir Gayibovich , dotsent	
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari	327
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o'g'li , magistrant	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	330
Norov Akbar Ruzimamatovich	
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o'sish jarayonlari bilan bog'liqligi	335
Xoliqov Ulug'bek Rustamovich , t.f.n.	
Sun'iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri: xorijiy tajriba	341
N.N.Ro'ziyev	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	350
Astanov Sherzod Rustamovich , mustaqil tadqiqotchi	
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies	356
Nosirova Charos	
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari	364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna , tayanch doktorant	
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari	369
Abduxamidova Gulxayo , tadqiqotchi	
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili	374
Xatamov Nurbek Ochildivich , erkin tadqiqotchi	
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала	380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи , докторант	
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами	386
Хайдарова Малика Шакирджановна , преподаватель кафедры	
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili	396
S.T.Toshaliyeva , PhD	
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a'zo bo'lish xususida	403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich , tadqiqotchi	
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida	407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich , tadqiqotchi	
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish	412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, Sultonov Mansur Qilichevich PhD	
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish	416
Xashimova Naima Abitovna , i.f.n., professor; Ergashev Shoxrux Vosiljon o'g'li assistent	
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar	421
M.A.Saparova , talaba	

QISHLOQ XO'JALIGI EKLINLARINING YOVVOYI AJDODLARINI GENOFOND SIFATIDA ASRASH VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH ZARURATI

Sherali Xolliyev

Qarshi davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti Iqtisodiyot kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda aholini to'yimli va sifatli oziq-ovqat bilan ta'minlash muhim masala hisoblanadi. Shu sababli madaniylashtirilgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini ham saqlab qolish va ulardan samarali foydalanish zarurati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Qishloq xo'jaligi, madaniylashtirilgan qishloq xo'jaligi ekinlari, genofond, yovvoyi ajdod, ishtiyoq, anzur piyoz, xom ashyo, to'yimli ozuqa, ekstremal iqlim sharoitlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar, iste'molchi

Аннотация: В настоящее время важным вопросом является обеспечение населения питательными и качественными продуктами питания. Поэтому подчеркнута необходимость сохранения и эффективного использования дикорастущих предков возделываемых сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, одомашненные сельскохозяйственные культуры, генотип, дикий предок, пассия, лук анзур, сырье, питательное питание, экстремальные климатические условия, экономические операторы, потребитель

Abstract: Currently, an important issue is to provide the population with nutritious and high-quality food. Therefore, the need to preserve and effectively use the wild ancestors of cultivated crops is emphasized.

Key words: Agriculture, crops, gene pool, wild ancestor, passion, anzur onion, raw materials, nutritious nutrition, extreme climatic conditions, economic operators, consumer

KIRISH

Bugungi kunda qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirish eng avvalo mamlakat aholisini to'yimli va sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan uzluksiz ta'min etish maqsadlariga va shuningdek agrar sohaning eksport salohiyatini oshirishga qaratilmoqda. Chunki "BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti hamda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, hozirgi vaqtda dunyoda 840 milliondan ortiq kishi, ... to'yib ovqatlanmayapti, sayyoramiz aholisining 30 foizidan ziyodi to'laqonli ravishda ovqatlanmaslik, eng asosiy mikroelement va vitaminlar yetishmasligi muammosini boshidan kechirmoqda. Ana shunday sabablar tufayli 160 milliondan ortiq bola bo'yining o'sishi, jismoniy va intellektual rivojlanishiga doir kamchiliklardan aziyat chekmoqda"¹.

Dunyoda sodir bo'layotgan tabiiy-iqlim o'zgarishlari, inson faoliyati salbiy oqibatlarini natijasida ekologik vaziyat yomonlashib borishi qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlar-maydonlari kamayishiga olib kelayotgan bir paytda, aholi sonining tez sur'atlar bilan ortib borayotganligi, sayyoramiz aholisi uchun oziq-ovqat manbayi sifatida qishloq xo'jaligi tarmog'ini barqaror rivojlantirishga alohida talablar qo'ymoqda. Bugungi kunda rivojlanish darajasidan qat'iy nazar barcha mamlakatlarda bunday talablardan asosiysi va eng muhimi – bu mamlakat aholisini yetarli miqdordagi tarkiban to'yimli va sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan uzluksiz ta'min etish vazifasidir.

Yuqorida qo'yilgan vazifa keyingi yilliklarda dunyo olimlari va amaliyotchilarini tashvishga solayotgan dolzarb muammolar qatoriga kirdi. Shuning uchun ham qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirishga e'tibor yanada ortmoqda. Shu bilan birgalikda ta'kidlash lozimki, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari xususan, sanoatning turli sohalarida qishloq xo'jaligida ishlab chiqariladigan xom ashyoga bo'lgan talab doimiy ravishda ortib bormoqda.

¹ D. N. Saidova, I. B. Rustamova, Sh. A. Tursunov. "Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi". O'quv qo'llanma. T.: "O'ZR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi" bosmaxonasi nashriyoti, 2016. –257 b.

Jamiyat uchun katta miqdordagi moddiy ne'matlar yaratuvchi, minlab insonlarni ish bilan, demak daromad bilan ta'min etuvchi, qator sanoat tarmoqlari borki ular faqatgina qishloq xo'jaligi tarmog'i uchun mahsulot yetishtiradi. Bunda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishi iqtisodiyotning barcha tarmoqlari bilan mutanosib ravishda rivojlanib borishi taqozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlaridan foydalanish samaradorligini oshirish va ularni saqlab qolish borasida qator xorijiy davlatlar olimlari ilmiy tadqiqotlar olib borishga. Jumladan, Frankevich N., Ajiyev A., Danilova N., Semenova V., Kostanyeda-Alvarez N., Dugina Y., Grummo D., Zelenkevich N., Bondarev A., Novgorodtseva M., Bolotova N., Davoyan R., Bebyakina I., Ryabova D., Rajapov M., Konarev A., Konarev V., Gubareva N. kabi olimlar ilmiy ishlarida o'rganilayotgan masala yuzasidan tavsiyalar o'z aksini topgan².

Shuningdek madaniylashgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlaridan foydalanish hamda ularni saqlash muammolari bilan bog'liq tadqiqotlar mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida ham yoritilgan. Xususan, Ajiyev A., Xolmo'minov J., Skripnikov N., Abdullayev F., Yakubov M., Xushmatov N., Chernova G., Xolmurotov M., Muxamedjanov N., Qayimov A., Djavakyans Y., Raximov Z., Sultanov R., Muxsimov N., A. To'rayev³ kabi olimlar tomonidan mazkur mavzu doirasida ilmiy tadqiqotlar olib borilgan va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishlarini amalga oshirish jarayonida qiyosiy tahlil, abstrakt fikrlash, iqtisodiy hisob-kitob, ekspert baholash va monografik kuzatish usullaridan keng foydalanildi.

Respublikamiz sharoitida yurtimiz aholisining yarmidan ortig'i istiqomat qiladigan qishloq joylarda aholini ish bilan band qilish va ularning oilaviy budjetlari daromad qismi shakllanishida qishloq xo'jaligi tarmog'ining asosiy salmoqqa ega ekanligi, uning jamiyat hayotidagi muhim ijtimoiy vazifasini namoyon qiladi.

Yuqoridagi vaziyatlar qishloq xo'jaligi tarmog'ining resurs va xom ashyo yetkazib beruvchi sifatidagi ahamiyatini ko'rsatayotgan bo'lsa, qishloq xo'jaligi tarmog'i xo'jalik yurituvchi subyektlarining sanoat mahsulotlariga doimiy va barqaror iste'molchi sifatida bozorda ishtirok etishi, sanoat tarmoqlari rivojlanishini moliyalashtiruvchi soha sifatida ham muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Bundan tashqari ta'kidlanganidek, alohida sanoat tarmoqlari, zavodlar borki ular faqatgina qishloq xo'jaligi uchun sanoat mahsulotlari tayyorlash yo'nalishida faoliyat olib borishadi. Bunda qishloq xo'jaligi tarmoqlari uchun tayyorlanadigan traktorlar, mashinalar tizimi, mineral o'g'itlar, neft mahsulotlariga (unumdorligi, bahosi, foydalanish xavfsizligi, bozor orqali yetkazib berish davriyligi) qishloq xo'jaligi qo'yadigan talabning miqdor va sifat jihatidan o'zgarib borishi sanoat tarmoqlari subyektlarida fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirishga, ilm-fan yutuqlaridan kengroq foydalanishga turtki beradi.

Uzoq yillar davomida mamlakatimizda agrar tarmoqni zamon talablari darajasida rivojlantirish yo'nalishidagi fundamental va amaliy ilmiy salohiyatni shakllantirish, mustahkamlash borasida olib borilgan ishlar natijasida

2 Франкевич Н. Дикие сородичы культурных растений юго-западного Копет-Дага и мероприятия по их охране. / авт. диссер. на канд. биол. наук. –1983. Ленинград., Данилова Н., Семенова В. Дополнительный список диких родичей культурных декоративных и лекарственных растений флоры якутии. –Вестник Алтайского государственного аграрного университета. –№9(1017), –2013. –с. 43–46., Костаньеда-Альварез. Диких родственников культурных растений также нужно сохранять в генетических банках. Биотехнология, генетические банки, генетические разнообразия, культурные растения. –ИА. Научная Россия. –2016. –№23., Дугина Е. Современные растения и их дикие предки. (2018 г.). <https://www.liveinternet.ru/users/4742304/post440534256/>, Груммо Д., Зеленкевич Н. Опыт стоимостной оценки биологического разнообразия и экономических услуг. –Минск. –"Конфидо". –Сборник международной конференции. 7–9 октября 2015 г. –с. 49., Бондарев А., Новгородцева М. Сохранение биоразнообразия в российской части Алтае-Саянского региона. –Эко-бюллетен. –Ин-эка. –2010., Болотова Н. Биологические разнообразия и проблемы его сохранения. –Волгоградский государственный университет. –2016. https://spbr.ru/ru/councils/ecology/school_science/bio_diversity/, Давоян Р., Бебякин И. и др. Систематические формы как основа для сохранения и использования генофонда диких сородичей мягкой пшеницы. –Вавиловский журнал генетики и селекции. –2012., –Том 16. –№1., –с. 44., Рябова Д. Дикие сородичы плодовых растений сем. ROSACEAE Корельского и Ижорского флорентических районов и проблемы их сохранения in situ. –Санкт–Петербург. –НИИ растениеводства им. Н. Вавилова. авт. дисс. канд. наук. –2004., Ражапов М. Обучения население и в школьных курсах сохранения природы важно. –Ашгабат. –Обучение по сохранению биоразнообразия. –2000 –с. 71., Конарев А. В., Конарев В. Г., Губарева Н. К. и др. Белки семян как маркеры в решении проблем генетических ресурсов растений, селекции и семеноводства // Цитология и генетика –Москва. –2000. –№2: 91–104. с3

3 Ажиев А. К изучению видового состава диких сородичей культурных растений Каракалпакстана и Хорезма. <http://scientificjournal.ru/images/PDF/2016/VNO-21/k-izucheniye-vidovogo-sostava.pdf>, Абдуллаев Ф., Якубов М. Национальная информационная система по диким сородичам культурных растений в Узбекистане. –Алма-Ата. Тезисы докладов научной конференции молодых ученых и аспирантов. –3–4 декабря 2009 г. –с. 60., Кайимов А., Чернова Г. М., Холмуротов М. Йўқолиб кетаётган ноёб хандон пистанинг маҳаллий навлари селекцияси // Экология хабарномаси. –Тошкент, 2010. – №2, – Б. 36–37., Чернова Г. М., Султанов Р. А., Мухсимов Н. П. О проблеме сохранения и рационального использования дикорастущих сородичей фисташки Бабатага // –Региональная конференция молодых ученых 11–12 октября 2005. –Самарканд. –С. 54–57., Холлиев Ш., Хушматов Н. Қишлоқ хўжалиги барқарорлигини таъминлашда биогенетик ресурслардан самарали фойдаланиш масалалари. Илмий-амалий анжуман тезислари тўплами. ГулДУ. –Гулистон: –Декабрь. –2008. –76–78 б., Холмўминов Ж., Скрипников Н. Правовое регулирование использования и охраны диких сородичей культурных растений в республике Узбекистан. <https://articlekz.com/article/7139>.

o'nlab muhim ilmiy muassasalar, oliy va maxsus o'quv yurtlari, ilmiy laboratoriyalar va ilmiy markazlar tashkil topdi, agrar soha olimlarining yirik maktablari yaratildi.

Mamlakatning intellektual mulki hisoblangan agrar soha olimlari, malakali oliy ma'lumotli mutaxassislari, yaratilgan va ishlab chiqarishga joriy etilgan ilmiy-texnik mahsulotlarni ham ta'bir joiz bo'lsa mubolag'asiz qishloq xo'jaligi tarmog'i faoliyatining hosilasi deb atash ham mumkin. Chunki bozor iqtisodiyoti nazariyasi jihatidan yondashadigan bo'lsak, iqtisodiy va ijtimoiy hodisalar jamiyatda ma'lum talab bo'lgan holdagina mavjud bo'ladi, rivojlanib boradi. Bu yerda bozor talabini shakllantiruvchi tarmoq sifatida qishloq xo'jaligi tarmog'ining faoliyati e'tiborga loyiq.

Yuqorida ta'kidlangan masalaga qaytgan holda boshqa jihatdan yondashadigan bo'lsak, qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyoti, agrar ilm-fani va umuman insoniyat oldidagi yana bir muhim vazifasi mavjudki, ushbu vazifa dunyo aholisi tomonidan So'nggi 20–30 yil davomidagina rostakamiga dolzarb masala sifatida ilgari surila boshlandi.

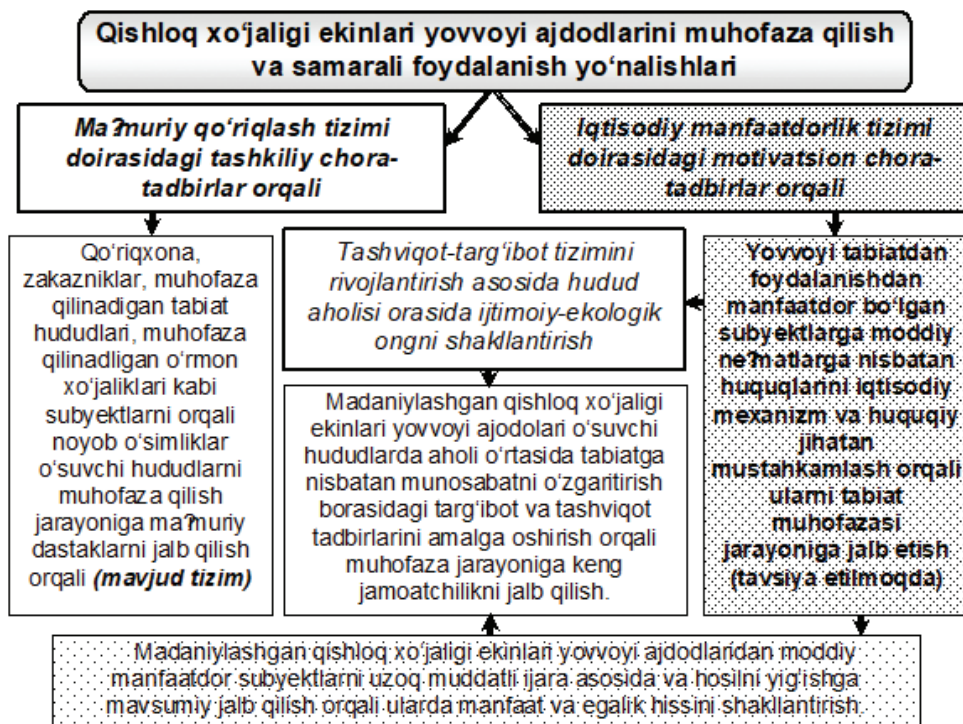
Bu vazifa – qishloq xo'jaligi tarmog'ining “Qishloq xo'jaligi ekinlarining genofondini saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazish” vazifasidir.

Ma'lumki, dunyo bo'yicha oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab muttasil ravishda ham, miqdoran ham sifat jihatidan ortib borishi, agrar resurslardan foydalanishdagi tejamkorlikka e'tiborsizlik, agrar tarmoq faoliyati bilan bog'liq atrof muhit, tabiiy resurslar (yer maydonlari, suv resurslari, atmosfera) sifati buzilib ekologik muammolar paydo bo'lishi, insonning tabiiy resurslarga nisbatan “beshafqatligi” natijasida madaniylashgan qishloq xo'jaligi ekinlari genofondini saqlab qolish masalasi xavf ostida qola boshladi.

Bunday genofond asosini odatda – madaniylashtirilgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlari tashkil etadi. Respublikamizda qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlari, asosan, tog'li, tog' oldi hududlarning maxsus muhofaza qilinadigan qismlari va shuningdek, qo'riqlanadigan hamda qo'riqlanmaydigan o'rmon xo'jaliklari yerlarida yovvoyi holda o'suvchi ekinlar sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, ba'zi yovvoyi turlar aholi yashash manzillari atroflarida, ekin maydonlari chetlarida ham kam holda uchraydi.

Bunday noyob yovvoyi ekinlar (ko'p yillik daraxtlar) qatoriga respublikamizning tog'li hududlari va tog' oldi maydonlarida – yovvoyi holda o'suvchi grek yong'og'i, yovvoyi pista, yovvoyi bodom, olmaning yovvoyi turlari kabi ko'p yillik daraxtlarni, tog' piyoz (anzur), yovvoyi arpa kabi o'simliklarni kiritish mumkin.

Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlari yuqori hosildorlikka ega bo'lgan, kasallik va zarurkunandalar, qurg'oqchilikka, ekstremal iqlim vaziyatlariga chidamli, ozuqa xususiyatlari yuqori bo'lgan yangi navlar yaratish, mavjud navlarni takomillashtirishda almashtirib bo'lmaydigan noyob genetik fond hisoblanadi. Chunki odatda inson faoliyati natijasida yaratilgan madaniylashtirilgan qishloq xo'jaligi ekinlari navlari ekib foydalanish davri mobaynida aynib boradi va navdorlik ko'rsatkichlarini yo'qotib borish xususiyatlariga ega bo'lganligi boisdan doimiy ravishda yangilab borishni taqozo etadi (1-rasm).

1-rasm: Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini muhofaza qilish va samarali foydalanish yo'nalishlari⁴

4 Manba: Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.

Madaniylashgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini saqlab qolish zaruratini ularning jamiyat uchun bevosita iqtisodiy ahamiyati jihatidan baholaydigan bo'lsak: birinchidan, jamiyat a'zolarini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'min etish; ikkinchidan, sanoat tarmoqlari, xususan farmatsevtika sanoatiga (ayrim ekinlar uchun) qayta ishlash maqsadida xom ashyo yetkazib berish; uchinchidan, qishloq joylarida istiqomat qiladigan aholini ish joylari va daromad bilan ta'min etish borasidagi ahamiyati e'tiborga olinadi. Shuning uchun ham ta'kidlangan masala quyidagicha asoslanishi mumkin:

- mavjud ekinlar navlarini takomillashtirishda, qishloq xo'jaligi ekinlari kasalliklari va zararkunandalarga o'ta chidamlilik xususiyatlarini namoyon qiluvchi genlar (masalan bug'doyning zararli kanallari, kartoshkaning virus kasalliklari, g'alladoshlarining o'sishi va rivojlanishini pasaytiradigan viruslar kabilar) manbai sifatida;
- mavjud ekinlar navlarini takomillashtirishda, tabiatning ekstremal vaziyatlariga o'ta chidamlilik xususiyatlarini namoyon qiladigan genlar manbai sifatida (hudud uchun xos bo'lgan qurg'oqchilik, jazirama issiq va yozgi garmisel shamollar, tuproqning sho'rlanishi darajasi va boshqalar);
- mavjud ekinlar navlarini takomillashtirishda, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining bozordagi talabga ta'sir etadigan sifatini belgilovchi foydali xususiyatlarini yaxshilash imkonini beradigan genlar manbai sifatida (masalan qishloq xo'jaligi mahsulotlari tarkibidagi vitaminlar miqdori, yog'lilik darajasi, bug'doyning tarkibidagi oqsil va kleykovina moddalarini oshiruvchi genlar manbai sifatida);
- turli qishloq xo'jaligi ekinlarining serhosil, bozor talabi doirasidagi sifatli mahsulot beradigan, ekinlarning kasallik va zararkunandalarga hamda tabiatdagi ekstremal vaziyatlarga chidamli yangi navlarini yaratishda genetik baza sifatida.

Bugungi kunda ilmiy farazlar va turli prognozlar doirasidan tashqariga chiqib real hayotga aylanib borayotgan global iqlim o'zgarishi hodisasi, qishloq xo'jaligi ekinlarining iqlim o'zgarishlari salbiy oqibatlariga qarshi tura oladigan va tezlikda moslasha oladigan navlarini yaratishni taqozo etadi.

Agarda masalaga qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'min etish nuqtayi nazaridan yondashadigan bo'lsak, muammoning yechimlari ko'p jihatdan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlaridan genetik resurs sifatida foydalanishga bog'liq bo'ladi. Demak, qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlari o'sadigan tog' oldi va tog'li hududlarda ekinlarni ma'muriy qo'riqlash ishlari bilan bir qatorda tashkiliy va iqtisodiy dastaklardan ham samarali foydalanish zarurati ortib bormoqda. Lekin ma'muriy qo'riqlanuvchi hududlarda qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini saqlab qolish va samarali foydalanish nisbatan katta imkoniyatlarga ega bo'lib qolmoqda (1-rasm).

XULOSALAR

Madaniylashgan qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini muhofaza qilish zarurati birinchidan, jamiyatda oziq-ovqat muammosini hal etish; ikkinchidan, sanoatga xom ashyo yetkazib berish; uchinchidan, qishloqlar aholisini daromad bilan ta'minlashdagi ahamiyati bilan bog'liq. Bunda:

- yovvoyi turlarning kasallik va zararkunandalarga chidamlilik xususiyatlarini namoyon qiluvchi yangi navlar uchun genlar manbai sifatida;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorgirlik xususiyatlarini yaxshilash imkonini beradigan genlar manbai sifatida (vitaminlar, yog'liligi, oqsil va kleykovina moddalarini oshiruvchi genlar manbai sifatida);
- qishloq xo'jaligi ekinlarining serhosil, bozor talabi doirasidagi sifatli mahsulot beradigan, ekstremal vaziyatlarga chidamli yangi navlarini yaratishda genetik baza sifatidagi ahamiyati e'tiborga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Франкевич Н. Дикие сородичи культурных растений юго-западного Копет-Дага и мероприятия по их охране. / авт. диссер. на канд. биол. наук. –1983. Ленинград., Данилова Н., Семенова В. Дополнительный список диких родичей культурных декоративных и лекарственных растений флоры якутии. –Вестник Алтайского государственного аграрного университета. -№9 (1017), –2013. –с. 43–46., Костаньеда-Альварез. Диких родственников культурных растений также нужно сохранять в генетических банках. Биотехнология, генетические банки, генетические разнообразия, культурные растения. -ИА. Научная Россия. –2016. -№23., Дугина Е. Современные растения и их дикие предки. (2018 г.). <https://www.liveinternet.ru/users/4742304/post440534256/>, Груммо Д., Зеленкевич Н. Опыт стоимостной оценки биологического разнообразия и экономических услуг. -Минск. -"Конфидо". –
2. Ажиев А. К изучению видового состава диких сородичей культурных растений Каракалпакстана и Хорезма. <http://scientificjournal.ru/images/PDF/2016/VNO-21/k-izucheniye-vidovogo-sostava.pdf>, Абдуллаев Ф., Якубов М. Национальная информационная система по диким сородичам культурных растений в Узбекистане. –Алма-Ата.

Тезисы докладов научной конференции молодых ученых и аспирантов. –3–4 декабря 2009 г. –с. 60., Қайимов А., Чернова Г. М., Холмуротов М. Йўқолиб кетаётган ноёб ҳандон пистанинг маҳаллий навлари селекцияси // Экология хабарномаси. –Тошкент, 2010. – №2, – Б. 36–37., Чернова Г. М., Султанов Р. А., Мухсимов Н. П. О проблеме сохранения и рационального использования дикорастущих сородичей фисташки Бабатага // -Региональная конференция молодых ученых 11–12 октября 2005. -Самарканд, – С. 54–57., Холлиев Ш., Хушматов Н. Қишлоқ хўжалиги барқарорлигини таъминлашда биогенетик ресурслардан самарали фойдаланиш масалалари. Илмий-амалий анжуман тезислари тўплами. ГулДУ. –Гулистон: -Декабрь. –2008. –76–78 б., Холмўминов Ж., Скрипников Н. Правовое регулирование использования и охрана диких сородичей культурных растений в республике Узбекистан. <https://articlekz.com/article/7139>.

3. D. N. Saidova, I. B. Rustamova, Sh. A. Tursunov. "Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi". O'quv qo'llanma. T.: "O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi" bosmaxonasi nashriyoti, 2016. –257 b.
4. Sh. B. Xolliyev. Madaniylashgan qishloq xo'jalik ekinlari yovvoyi ajdodlarining genofond sifatidagi ahamiyati. O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi jurnali. T.: 1/2022.
5. Sh. Kholliyev. Cultivated crops wild the importance of ancestors as a genetic resource and the need for their effective use. Asian Journal of Research in Business Economics and Management ISSN: 2249–7307 Vol. 12, Issue 3, March 2022 SJIF 2022 = 8. 529 A peer reviewed journal.
6. Xolliyev Sh. Qishloq xo'jalik ekinlarining yovvoyi ajdodlaridan foydalanish iqtisodiy samaradorligini oshirish. Monografiya. Qarshi. 2022-y.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtmoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.

